Dovilas Petrulis

Grinkiškio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios aplinka

2018 m. spalio mėnesį Grinkiškio miestelyje (Radviliškio r., Grinkiškio sen.), Baisogalos ir Tilto gatvių sankryžoje, Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios aplinkoje, buvo atlikti žvalgomieji tyrimai žmogaus kaulų radimvietėje, kuri atsidengė be leidimo tiesiant vandentiekį. Buvo ištirta viena perkasa (15 m^2).

Anksčiau Grinkiškyje archeologiniai tyrimai nevyko, todėl miestelio praeitis apžvelgta remiantis glaustais istoriniais šaltiniais. Grinkiškio miestelis įsikūręs prie Šušvės upės ir nedidelio jos intako Vedreikės, 40 km į ŠV nuo Kėdainių. Grinkiškio dvaras ir miestelis pirmą kartą paminėti 1554 m. Anksčiau Grinkiškio dvaras vadintas Sarvais. 1554 m. Nikolajus Loveika įsisūnijo giminaitį Joną Bialozorą ir jam užrašė Sarvų dvarą. 1599 m. pradėta statyti bažnyčia. Iki pat XX a. vidurio Grinkiškio dvaras priklausė Montvidų-Bialozorų giminei. Grinkiškio dvaro istorijoje pasižymėjo Stanislovas Bialozoras, valdęs dvarą iki 1623 m. Jis su savo žmona Darata 1618 m. fundavo Grinkiškio bažnyčią, kuri perstatyta 1763 m. Klebonas Aleksandras Petkevičius su parapijiečiais 1875 m. pastatė dabartinę mūrinę Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčią. Ji 1944 m. sudegė, sugriuvo bokštų viršūnės. Klebono Mykolo Gobio rūpesčiu 1947 m. bažnyčia atstatyta. Jos šventoriuje įrengtos kapinės, užlaidota šventoriaus ŠV ir PR dalis. Paskutinė dvaro savininkė – Aleksandra Montvid-Bialozoraitė, dvare gyveno iki II Pasaulinio karo. Nuo XIX a. pradžios iki 1950 m. Grinkiškis buvo valsčiaus centras.

Pagal 1906 m. Grinkiškio miestelio planą, centrinė miestelio dominantė – bažnyčia ir šalia jos esanti stačiakampė aikštė (1 pav.). Bažnyčios šventoriaus ribos išliko nepakitusios iki šių dienų – daugiakampio formos teritorija apjuosta tvora, centre yra bažnyčia ir V dalyje – klebonijos pastatas. Iki šių dienų klebonijos pastatas neišliko. Ties šventoriaus Š puse 3 gatvės susijungia į T formos sankryžą. Aplink šias gatves suformuoti sklypai su apstatymais. Tankiausiai apstatyta į V nuo bažnyčios esanti Tilto gatvė, kuri veda link Šušvės tilto per upę į Raseinių pusę. Miestelio PR dalis apgyvendinta rečiau, jos dalyje kelias veda į dvaro teritoriją.

5x2,5 m dydžio perkasa su išpjovomis (15 m^2) yra miestelio centrinėje dalyje, ties pagrindine gatvių sankryža, kur kelias veda į Baisogalą ir Raseinius. Šalia bažnyčios tvoros, išorinėje šventoriaus pusėje, akmeniniu grindiniu grįstos aikštės ŠR dalyje. Perkasos PR riba

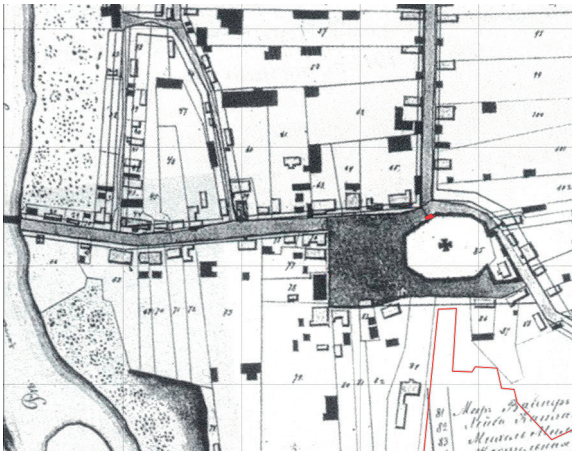

1 pav. Grinkiškio miestelio dalies 1906 m. planas su pažymėta tyrimų vieta (Miškinis A., Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 knyga, V., 2004, p. 436).

Fig. 1. 1906 plan of part of the town of Grinkiškis with the investigated location marked.

2 pav. Perkasoje 1, 1,4–1,6 m gylyje atidengti kapai iš ŠV. D. Petrulio nuotr.

Fig. 2. Burials unearthed in Trench 1 at a depth of 1.4–1.6 m, as seen from the NW.

3 pav. Perkasa 1, kapas 4 iš ŠR. D. Petrulio nuotr.

Fig. 3. Trench 1, burial 4, as seen from the NE.

orientuota šalia šventoriaus tvoros. Už šios tvoros, 1–2 m atstumu šventoriaus vidiniame kieme yra išlikusios kapavietės su kryžiais. Remdamiesi šias duomenimis galime daryti prielaidą, kad rasti palaikai – bažnyčios šventoriaus kapinių ŠR dalies tęsinys.

Perkasoje 1 buvo nuimtas viršutinis žemių sluoksnis su akmeninio grindinio dalimi PV dalyje. Jis įrengtas XXI a. ant smulkaus skaldos sluoksnio naudojant skaldytus 20x15x10, 15x12x10 cm dydžio akmenis. Po juo fiksuotas smulkus žvyras. Perkasos PV dalyje 35 cm gylyje atidengtas XX a. II pusės grindinio fragmentas su 8x7x5 cm dydžio akmenimis. Toje pačioje šurfo dalyje įsigilinus iki 52 cm, fiksuotas apatinis grindinio horizontas. Tai XIX a. pabaigos – XX a. pradžios smulkių netaisyklingų neskaldytų akmenų klojinys (vidutiniai akmenų dydžiai: 10x8x6, 8x7x5 cm). Bendrai perkasos PV dalyje iki 45–52 cm gylio fiksuoti 3 skirtingu metu įrengtų grindinių lygiai. Po šiais grindiniais atsidengė tamsaus juodžemio su pilkų žemių priemaiša, statybinėmis griuvenomis (raudonų plytų duženos, grindinių akmenys) ir archeologiniais radiniais sluoksnis. 45–75 cm

gylyje fiksuotame sluoksnyje rastos 2 monetos (44–65 cm gylyje): 1655 m. Jono Kazimiero Vazos Vilniuje ir Lenkijoje kaldinti šilingai. 50–75 cm gylyje rasta žiestų keraminių indų šukių (6 vienetai), geležinė kaltinė vinis, stiklinio indo šoninės sienelės banguota šukė, lango stiklo pakraštėlis, stiklinės taurės kojelė iš neskaidraus stiklo. 30 cm storio kultūrinis sluoksnis datuojamas XVII–XIX a. Ties PR sienelės pjūviu (šalia kapo 2 mirusiojo galva) 45 cm gylyje atidengtas 25 cm skersmens medinis sutrūnijęs rąstas. Jis fiksuotas įkastas į žemę statmenai. Galima daryti prielaidą, kad išlikęs medinio rąsto fragmentas – kapų kryžiaus apatinė (pamatinė) dalis.

Iš viso perkasoje atidengti 4 griautiniai kapai. Perkasos ŠR dalyje, perkastose žemėse, 0,4–1,4 m gylyje, fiksuoti pavieniai išsklaidyti žmonių kaulai. 1,15 m gylyje rasta žmogaus kaulų sankaupa. Pirmieji kapų kontūrai išryškėjo 1,35–1,5 m gylyje perkasos ŠR dalyje (2 pav.). Kapai preparuoti. *Kapas 1* atidengtas 1,6 m gylyje, šalia PR perkasos sienelės, iškasus 2 m ilgio, 50 cm pločio išpjovą. Antropologinėje ataskaitoje fiksuoti 2 individų, 2–6 mėn. ir 2–3 m., skeleto fragmentai. Išskirtos patologijos: skorbutas ir mitybos sutrikimai arba infekcijos. Kaukolė fiksuota anatominėje padėtyje. Nustatyta, kad mirusysis (2–3 m. vaikas) palaidotas aukštielninkas, orientuotas PV–ŠR kryptimi, galva orientuota į PV (238° kampu). *Kapas 2* atidengtas 1,45 m gylyje perkasos PR dalyje. Jis suardytas. Kape identifikuota apie 40 m. moteris, turėjusi patologijų: krūtinės slankstelių apatinių ir viršutinių sąnarinių paviršių deformacija, porėtumas ir poliravimas (spondilioartrozė) bei kaulinės išaugos (osteofitai). Mirusioji palaidota aukštielninka, PV–ŠR kryptimi, galva orientuota į PV (240° kampu). Kitas suardytas 40 m. moters *kapas 3* atidengtas 1,5 m gylyje. Išskirtos patologijos: kaulinės išaugos ir porėtumas; osteofitai šlaunikaulio distaliniuose ir blauzdikaulių proksimaliniuose galuose; egzostozė (kaulinė išauga) kairiojo šeivikaulio diafizėje. Mirusioji palaidota aukštielninka, PV–ŠR kryptimi, galva orientuota į PV (235° kampu). Ties perkasos ŠR sienelės pjūviu 1,34 m gylyje atidengta kaukolės dalis ir fiksuotas *kapo 4* kontūras, kurį siekiant iki galo atidengti ištirta 1,7x0,85 m dydžio išpjova (3 pav.). Kape fiksuotas gerai išlikęs 35–39 m. vyro skeletas, kuriame išskirtos patologijos: sugiję abiejų nosikaulių lūžiai su žymia deformacija žandikaulio dešinės pusės galvos vidiniame paviršiuje; osteofitai aplink menčių sąnarines duobes; sugijęs X šonkaulio lūžis; osteofitai aplink III–IV, IX, XI, XII krūtinės slankstelių kūnus ir VIII–X krūtinės slankstelių Šmorlio mazgai; uodegikaulio sakralizacija; kaulinio audinio sutankėjimas kairės pusės šlaunikaulio diafizės proksimalinio trečdalio šoniniame paviršiuje. Mirusysis palaidotas aukštielninkas, PV–ŠR kryptimi, galva orientuota į PV (235° kampu). Kapai 2, 3 apardyti kasant ekskavatoriumi duobę vandentiekio šuliniui. Atidengtuose kapuose nerasta įkapių ar kitų radinių, neužfiksuota karstų fragmentų. Kapai atidengti perkasos ŠR ir R dalyse, palei sienelę, arčiau bažnyčios šventoriaus tvoros. Galima apibendrinti, kad mirusieji laidoti aukštielninki, visi orientuoti PV–ŠR kryptimis, galvomis į PV. Rankos dėtos dubens ir krūtinės srityje. Pagal šiuos požymius ir perkasoje fiksuotus radinius galima daryti prielaidą, kad mirusieji palaidoti XVIII–XIX a., iki 1875 m., kada Aleksandras Petkevičius su parapijiečiais pastatė dabartinę mūrinę Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčią. Perkasa buvo iškasta iki nejudinto gelsvo smėlio sluoksnio, fiksuoto 1,6–2,05 m gylyje. 2018 m. tyrimų metu surinkti radiniai perduoti į PKM.

The Vicinity of the Grinkiškis Church of the Visitation

In 2018, a field evaluation was conducted in the vicinity of Church of the Visitation at the intersection of Baisogalos and Tilto Streets in the town of Grinkiškis (Radviliškis District). A 5 x 2.5 m trench (a total of 15 m^2) was excavated at the site of discovered human remains (Fig. 1). In all, four burials made in the 18th–19th centuries were found in the excavated area (Figs. 2–3). The individuals lay on their backs with the legs extended. The position of the arms was not determined in every burial. The arms were placed on the pelvic or chest area. In every instance, the burial was SW–NE with the head to the SW. Isolated bones from disturbed burials were also found. The burials were recorded at a depth of 1.34–1.6 m at a distance of 20–50 cm from one another. Three layers of stone paving that had survived fragmentally were recorded in Trench 1 to a depth of 45–52 cm. A 30 cm thick dark earth cultural layer with finds that had formed during the 17th–19th centuries was identified in the trench. In all, 2 coins, 6 earthenware potsherds, 1 nail, and 3 glass shards from vessels were discovered.

Dovilas Petrulis

Panevėžio Viešpaties Prisikėlimo cerkvės stačiatikių kapinės

Panevėžio miesto senosios stačiatikių kapinės (UK 4712) įkurtos miesto V dalyje, šalia Klaipėdos ir Tilvyčio gatvių sankryžos, buvusioje pijorų vienuolių valdoje. Kapinės driekiasi ant kalvelės, jos apjuostos mūrine tvora. Kapinių centre pastatyta Viešpaties Prisikėlimo cerkvė. 1727 m. Vilniaus kapitulos kanauninkas Kristupas Bialozarovas ir Bernatonių seniūnas Kristupas Dombskis su žmona Konstancija Panevėžyje įkurdino pijorų vienuolius, jiems pastatė bažnyčią, sudarė sąlygas išlaikyti mokyklą. XVIII a. II pusėje į V nuo bažnyčios paskirtas plotas kapinėms (1 pav.). Iki XIX a. kapinės priklausė pijorams, o nuo XIX a. II pusės jos oficialiai perduotos stačiatikių jurisdikcijai. Plačiau kapinių istorija apžvelgta 2016 m. tyrimų informacijoje (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 243–248). Šiuo metu kapinėse nelaidojama. Jomis rūpinasi Panevėžio miesto stačiatikių bendruomenė (2 pav.).

Anksčiau Panevėžio senųjų stačiatikių kapinių aplinkoje archeologiniai tyrimai vykdyti 1996 (*KPC DF*, f. 39, a. 1, nr. 3164) ir 2013 m. (*ATL 2013 metais*, 2014, p. 507). 2016 m. Panevėžio stačiatikių senųjų kapinių komplekso aplinkoje, J. Tilvyčio gatvėje buvo atlikti didžiausi pagal ištirtą plotą ir informatyvumą detalieji tyrimai. Ištirtos dvi perkasos, kurių bendras plotas – 157 m^2, apėmė Panevėžio miesto stačiatikių senųjų kapinių PR dalį. Abiejose perkasose rasti 55 griautiniai kapai. Didžioji dalis mirusiųjų buvo orientuoti PV–ŠR kryptimi, mirusiojo galvą orientuojant arčiau V krypties. Dalyje griautinių kapų rasta stačiatikiams būdingų įkapių: medalikėlis ir kryželiai, kabinami ant kaklo, drabužių aprangos detalių: segė, sagos ir kt. Rasta karsto detalių: vinių, apkaustų, rankena, vyrių. Kai kuriuose sluoksniuose rasta XVII–XX a. monetų, keramikos šukių, gyvulių kaulų. Remiantis rastomis religinio pobūdžio įkapėmis ir dirbiniais, galima teigti, kad tirtų kapinių dalyje buvo laidojama XVIII–XIX a. pabaigoje (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 243–248).

2018 m. gegužės–spalio mėnesiais šalia Panevėžio miesto stačiatikių senųjų kapinių ŠR dalies, Klaipėdos g. 11 A, B sklype, atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai bei žvalgymai. Žvalgomųjų tyrimų metu buvo ištirtos dvi, o deta-